

Aleksandra Mančić

SELA, A KO JE TO?

Kamilo Hose Sela je još za života postao jedan od klasika španske književnosti. U njemu je prisutan od rane mladosti, od kraja tridesetih – početka četrdesetih godina ovoga veka. On je pisac koji se ogledao u najrazličitijim vidovima književnog rada. Pisao je romane i pripovetke, eseje i pozorišna dela, a najpre se oglasio zbirkom pesama.

Kako predstaviti pisca koji je u svojoj zemlji toliko poznat, koji je toliko napisao i o kome je toliko napisano, a koji je toliko nepoznat kod nas? Slično pitanje sebi je nedavno postavio i prevodilac Selinih knjiga na švedski, shvativši, u trenutku kada je saopšteno ko je te 1989. godine dobio Nobelovu nagradu za književnost, da je najčešće postavljano pitanje bilo: Sela, a ko je to?

Mogli bismo početi od *Porodice Paskvala Duartea*, jedine njegove knjige objavljene u našim krajevima, u Zagrebu, u prevodu Josipa Tabaka, pod naslovom *Paskval Duarte i njegovi zločini*, u izdanju Matice hrvatske iz 1964. godine, za koju mnogi kritičari smatraju da predstavlja početak posleratnog španskog romana.

Roman *Porodica Paskvala Duartea* je objavljen 1942, i doživeo je trenutni uspeh i kod čitalaca i kod kritike. "Velikim delom se uzbuđenje koje je roman izazvao duguje činjenici da sam stvari nazvao svojim imenom. Kada neka sredina miriše na nešto, ono što čovek treba da učini kako bi ga primetili nije da pokuša da miriše isto tako, samo malo jače, nego, jednostavno, pokušati promeniti miris", veli povodom ovoga romana Kamilo Hose Sela. Novina *Paskvala Duartea* – roman čini u tradiciji pikarskog romana ispričana autobiografska ispovest, u zatvoru, pred pogubljenje, dobrog ("Ja, gospodine, nisam zao") i surovog seljaka čijoj nesreći su doprineli uglavnom uzroci izvan njega – sastoji se upravo u tome što "naziva stvari svojim imenom", tj. u otvaranju ka specifičnom obliku realizma, nazvanom "tremendizam" (španski *tremendo*, strašan, strahovit, užasan, grozan). Bio je to Selin prvi roman. *Porodica Paskvala Duartea* pojavila se svega tri godine po završetku građanskog rata, u vreme duboke depresije u španskoj književnosti, i značila je njenu obnovu. Ovaj roman, koji predstavlja čvrst most između predratne i posleratne književnosti, izazvao je iznenađenje, kako izborom protagoniste, tako i izborom teme. Ono što, međutim, odmah pleni pri čitanju ove knjige jeste nešto što će ostati konstanta u Selinoj prozi: pripovedačka atmosfera, način pripovedanja, savršeno izgrađen stil. Ovde jedan nepismen španski seljak govori izvanrednim španskim jezikom, ali stilizovanim tako da njegov govor prihvatamo kao sasvim prirodan način govora čoveka kao što je Paskval Duarte.

Godine 1944. Sela je objavio još dva romana: *Paviljon odmora* i *Nova lutanja i nevolje Lazarilja iz Tormesa*. Prvi je proistekao iz Selinog boravka u jednom oporavilištu za tuberkulozne bolesnike, a drugi, pastiš prvog pikarskog romana, *Lazarilja iz Tormesa*, jeste pokušaj da se aktuelizuje jedan žanr, i ujedno knjiga koja najavljuje

jedan od Seli veoma dragih žanrova, putopis (Sela će kasnije objavljivati knjige o svojim putovanjima po Španiji: u ovoj knjizi prolazi Starom Kastiljom prateći lutanja drvnog književnog junaka).

1951. bila je godina *Košnice*, prvog Selinog romana koji prihvata onu struju španske književne tradicije što polazi od Lopeove *Fuenteovejuna*, čija je glavna odlika kolektivni junak. Kako španska cenzura štampanje ovog romana nije odobrila, *Košnica* je najpre objavljena u Argentini. U stvari, reč je o jednom veoma ambicioznom delu, čiji je naslov samo drugo ime za Madrid iz vremena odmah posle građanskog rata, dok je još trajao Drugi svetski rat. *Košnica* je galerija sto šezdeset likova, najrazličitijih tipova, poreklom iz raznih društvenih slojeva, koji su svi, međutim, jadnici, poniženi i uvređeni, predani svojim sitnim poslovima, prljavim spletkama, prosjačenju, zelenašenju, ophrvani svim mogućim nesrećama i nevoljama, ali takav život prihvataju sa potpunom prirodnošću; kako bi sve to uspeo da obuhvati na tri stotine stranica, autor ispisuje odvojena, kratka, i na prvi pogled nepovezana poglavlja.

Godine 1953, Sela je već bio objavio pet romana, od kojih je svaki pisan različitom tehnikom, kako i sam kaže u predgovoru knjizi objavljenoj te godine, *Gđa Koldvel razgovara sa sinom: Paskval Duarte* je linearan roman, pisan u prvom licu; *Paviljon odmorara*, takođe u prvom licu, ali iz različitih uglova; *Lazariljo*, isto u prvom licu, nalazi se na ivici pastiša rađenog na osnovu prvog pikarskog romana. *Košnica* je pisana u istorijskom prezentu, bez glavnog junaka. U *Gđi Koldvel*, ponovo nalazimo kratka poglavlja (na 218 stranica, ima ih 213), a Sela se ovde dotiče upotrebe drugog lica, koja najizrazitija postaje u kasnijem romanu, *Sveti Kamilo 1936*. Glavna junakinja, gospođa Koldvel, govori o preranoj smrti sina jedinca, u ratu, i o svojoj samoći.

Dve godine kasnije, Sela se upustio u pisanje jedne egzotične priče, u romanu *Ridokosa*, čiji je podnaslov "Priče iz Venecuele". Ovaj roman, napisan po narudžbi, trebalo je da govori o venecuelanskim ljudima i problemima, ali se pokazalo da je to još jedan – Selin roman. Reč je o nizu priča koje se vrte oko lepe ridokose Pipije Sančes, u venecuelanskoj sredini koju sami Venecuelanci nisu prepoznali kao svoju.

Sveti Kamilo, 1936 govori o početku građanskog rata, i to sa tačke gledišta jednog mladića koji "ne shvata šta se događa", jer "istorija viđena izbliza zbunjuje sve, i glumce, i gledaoce". To je freska jedne epohe, predstavljene do najsitnijih detalja, praćena nizom razmišljanja o svemu što se događa. U ovom romanu, nikako slučajno, na samom početku, stoji fotografija mladoga Sele iz 1936. godine. Pripovedač ovde jeste Sela iz godine 1936, ali i onaj iz 1969. (godine kada je roman napisan), suočen sa svojom mladićkom slikom, ali i sa mladićima iz 1969, kojima želi da saopšti svoje iskustvo, jer je u pitanju preživljavanje jednog izuzetno mučnog razdoblja španske istorije. Sela se ovde poduhvatio i ispitivanja jezika – svoga, kao pisca, i španskog, kao jezika na kojem piše – što će predstavljati najznačajniju preokupaciju u njegovim kasnijim delima.

Pomenimo još i roman iz 1983, "ultrarealističku", kako su je nazvali neki kritičari, *Mazurku za dva mrtvaca*, priču o ubistvu počinjenom 1936. i smrtnoj kazni izvršenoj četiri godine kasnije, u jednom selu u Selinoj rodnoj Galiciji.

Roman *Hristos protiv Arizone* izdvajamo zato što mislimo da se u njemu nalazi mnogo, ako ne sve, od onoga što se čitalac naučio da prepozna kao Selu: mislim da neće-

mo preterati ako kažemo da je ovde pročišćeno i skoncentrisano sve ono što je suštinska odlika Selinog stila. Jedanaesti Selin roman izašao je godine 1988. Sela je već bio živi klasik španske književnosti i učitelj mlađih generacija; ali ne sme se zaboraviti ni da je reč o jednom nestandardnom, svojevrsnom učitelju, koji to nikako nije hteo biti, jednostavno zato što nikako nije pristajao ni da bude "Kamilo Hose Sela", zato što mu je uvek prvi zadatak da napadne sopstvene pozicije.

Radnja romana smeštena je u svima dobro poznati grad Vajata Erpa i Doka Holideja, Tombston. Uz pomoć pripovedača, koji se i sam dvoumi oko sopstvenog imena, Sela nam pripoveda storiju o Divljem zapadu iz jednog sasvim drugačijeg ugla. Pripovest teče u prvom, ili tačnije, u prvim licima, i koristi se nekim od postupaka na koje su nas navikavali pretežno hispanoamerički pisci. Čitava knjiga, na 238 strana, ima samo jednu tačku (razume se, na poslednjoj strani), linearna priča je razbijena na delove koji se pojavljuju u više navrata tokom monologa, te čitalac postepeno otkriva celinu. Međutim, ova priča o junacima koji nisu predstavljeni prema epskim obrascima, nego u svakodnevi u raspadu, vođena je izuzetno strogo. Sela kombinuje dva osnovna mehanizma: jedan, koji bismo mogli nazvati muzičkim, koristeći kontrapunkt, simultanost, paralelizme, a sa druge strane, uslovno rečeno, filmski, tj. iznenadno prebacivanje težišta pripovedanja, prekidanje niti priče i zadržavanje na razmatranju sporednih momenata. Njegov osoben odnos prema sintaksi se samo tehnički može objasniti kao vezivanje čitavog romana u jednu rečenicu. Jer, kada kažemo jedna rečenica, pre svega mislimo na način čitanja koji rečenica zahteva. Nije moguće tek tako stati, prekinuti čitanje, recimo, na početku određene strane: jednostavno, pokušaj prekida čitanja ovoga romana pre tačke ravan je pokušaju da u nekoj "normalnijoj" knjizi prestanemo sa čitanjem usred rečenice, ili, što je još teže, usred nekog zanimljivog dijaloga bitnog za dalji tok pripovedanja. Svaki elemenat, svaki pojedini deo ove prilično dugačke rečenice, važan je i strogo vezan za sledeći, kao i za prethodni. Za one koji su Selu upoznali samo u *Porodici Paskvala Duartea*, ovakav postupak predstavljaće veliku promenu. No, imajući u vidu mene koje je Selin stil doživljavao tokom brojnih kasnijih romana, počev od *Košnice*, iz 1951, pa sve do poslednjih prozних ostvarenja, mislimo da s pravom možemo reći da je *Hristos protiv Arizone* roman koji sažima suštinske odlike Selinog pripovedačkog umeća.

Priče zauzimaju značajan deo Seline pripovedačke aktivnosti: među njima su, na primer, *Galicijac i njegova družina i druge karpetovetonske beleške*, iz 1949, *Stari prijatelji*, iz 1960-61, *Salonska korida* iz 1963. (toreadori i korida predstavljaju posebno poglavlje u okviru Selinih zanimanja, zasnovanih na jednoj "keltiberskoj estetici" čiji su prethodnici prepoznatljivi: Goja, Kevedo, Valje-Inklan, Bunjuel...) zatim *Nove madridske scene*, priče iz 1965-66, i *Kaprici Fransiska de Goje i Lusjentesa*, objavljena posle dodele Nobelove nagrade 1989.

Godine 1962. Sela objavljuje *Pregršt basni bez ljubavi sa 32 Pikasova crteža*. Ovaj neobičan skup poučnih priča, kako se čitaocu sugerise u samom naslovu, jeste svojevrsna prerada dobro poznatih povesti, legendi, mitova: o Adamu i Evi, o Narcisu, Fedri, trojanskim junacima, ali i o izvesnom Don Bobu, "tvrdoglavom i recidivnom Jevrejnu" kojega je spalila Inkvizicija na Majorci na mestu na kojem je danas noćni klub, o monahinji Fani Prajs, iz X veka pre Hrista, itd. Sve to, naravno, ilustrovano Pikasovim crteži-

ma. I ovde, kao i u drugim Selinim proznim delima, način pripovedanja je toliko pun naboja da, ako i ne zamenjuje radnju, a ono je svakako čini naglašenijom nego inače. Sela radije koristi nabranje nego opisivanje, čime piscu koji poseduje onako bogat rečnik nimalo nije teško da postigne veći pripovedački efekat.

Najpoznatija Selina zbirka pripovedaka (pisana u više navrata) jesu *Karpetovetonske beleške*, koje sam Sela smatra jednim od najznačajnijih aspekata svog pripovedačkog umeća, pa čak i zasebnim žanrom koji je teško definisati. Ove priče izrazitije karakteriše svojevrsna scena na kojoj se odvijaju, negoli sama forma, kao i šarolike pojave koje se u njima opisuju, specifično viđenje sveta koje odražavaju, tako da one sadrže zametak, u sažetom, čak koncentrisanom obliku, onog gorkog i korozivnog humora, ponekad na ivici karikature, ponekad sarkastičnog, koji prožima najveći deo Selinog opusa. *Karpetovetonske beleške* su, po Selinim rečima, "čudni maleni letopisi sićušnih zbivanja na svojoj španskoj zemlji, tom neiscrpnom izvoru književnih tema". I dalje: "Ta beleška se rađa iz neposrednog posmatranja stvarnosti i ima nameru da u malicioznom i ironičnom obliku odrazi naivni primitivizam i nevinu brutalnost seoske i seljačke Španije, njenu gorcu i karikaturnu viziju sveta, koja predstavlja konstantu duboko usađenu u špansku tradiciju". Sela je i te kako imao na umu reči Hosea Ortege i Gasete, kojima ovaj formuliše svoju teoriju perspektivizma, izlažući razloge iz kojih svet za njega obavezno dobija karpetovetonski lik, lik u najvećoj meri vezan za špansku istoriju i geografiju.

Pisao je Sela i putopise, kao *Put u Alkariju*, iz 1948, i *Novi put u Alkariju*, 1986, zatim *Od Minja do Bidasoe*, iz 1952, *Putovanje kroz Pirineje Leride*, 1965, itd. Pisao je i za pozorište, a književničku karijeru počeo je 1936. godine zbirkom pesama *Dok stupam u sumnjivu dnevnu svetlost*.

Osim pisanjem, Sela se bavio i mnogim drugim delatnostima vezanim za književnost: bio je izdavač knjiga i časopisa (pokretač izdavačke kuće Alfaguara, osnivač časopisa *Papeles de Son Armadans*, koji je izlazio od 1956 do 1980), bavio se strogo filološkim izučavanjima, a saradivao je i saraduje na izradi Akademijinog rečnika.

Godine 1995. Sela je konačno dobio dugo priželjkivanu Servantesovu nagradu, koja se smatra španskim Nobelom. Kada je nagradu dobio, izjavio je: "Moj zadatak nije da odnosim nagrade, nego da pišem; nagrade su samo dodatak".

Godinu dana kasnije, kralj Huan Karlos I mu je povodom njegovog osamdesetog rođendana dodelio plemićku titulu markiza od Irije Flavije, i na Selinom plemićkom grbu stoji krilatica: "Ko odoleva, taj pobeđuje."

Na dan 17. januara 2002. godine, u ranu zoru, Kamilo Hose Sela je umro u Madridu, u osamdeset i šestoj godini. Sledećeg dana je sahranjen pod stogodišnjom maslinom u svom rodnom selu, kako je želeo.